

УДК 81'373.2(477.83)

НЕОФІЦІЙНА АНТРОПОНІМІЯ СУЧАСНОГО СЕЛА

Марія НАЛИВАЙКО

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
кафедра української мови,
вул. М. Кривоноса, 1, Тернопіль, Україна, 46000,
e-mail: marianalyvajko@i.ua*

У статті досліджено неофіційну антропонімію сучасного села (прізвиська і сімейно-родові іменування жителів села Смолин Яворівського району Львівської області). Виявлено лексико-семантичну базу творення прізвиस्क і з'ясовано мотиви їх надавання. Досліджено словотвірну структуру прізвиस्क. Здійснено лексико-семантичний та структурний аналіз сімейно-родових іменувань. Встановлено, що лексичну базу сімейно-родових назв становлять імена, прізвиська, прізвища.

Ключові слова: антропонімія, ім'я, прізвисько, сімейно-родове іменування, відантропонімне прізвисько, відапелятивне прізвисько, прізвище.

Власні назви людей загалом, а неофіційні найменування осіб зокрема, посідають важливе місце в лексичному складі мови. Адже антропоніміка є невичерпним джерелом для вивчення і мови, і культури конкретного народу. Створення власного імені (офіційного та неофіційного) є одним із різновидів кодування історично-культурної інформації, у якому відображено об'єктивне та суб'єктивне, мовне і позамовне.

Кожна власна назва ідентифікує та індивідуалізує номінований об'єкт у лексичному складі української мови. Неофіційні іменування – це додаткові імена, на основі яких ідентифікується та характеризується особа. Вони займають важливе місце в лексичному складі сучасної української мови.

Прізвиська людей становлять особливий клас пропріальної лексики, оскільки виявляють специфіку на рівні виникнення, функціонування і взаємозв'язку з екстралінгвальними й інтерлінгвальними чинниками. Під *прізвиском* розуміємо неофіційне йменування, яке дають номінатори особі чи колективі людей за індивідуальними ознаками, а також за спорідненістю і свояцтвом між носієм і членами родини для ідентифікації і конкретизації. Прізвишкам притаманні індивідуальність, конотативне забарвлення і вмотивованість.

Сучасна українська ономастика характеризується значною кількістю вагомих досліджень, присвячених специфіці власних імен (антропонімів, топонімів, гідронімів, космонімів, теонімів тощо).

Вивчення українських прізвиस्क розпочалося з праць М. Сумцова, В. Охримовича, І. Франка, В. Ястребова, І. Крип'якевича, І. Сухомлина. Неофіційні

найменування як засоби вторинної номінації (а серед них і прізвиська) становлять помітний пласт антропонімікону національної мови українського народу. Окремим питанням народнопобутової антропонімії присвячено розвідки Б. Близнюк [2], Г. Бучко [3; 4], С. Вербича [5], Л. Кравченко [6], М. Лесюка [7], Р. Остаха [8], Є. Черняхівської [13] та ін. Неофіційні іменування монографічно дослідили Н. Павликівська (псевдоніми) [9], П. Чучка (неофіційні іменування Закарпаття) [14; 15], Н. Федотова (прізвиська Луганщини) [11], В. Чабаненко (прізвиська Нижньої Наддніпрянщини) [12], Н. Шульська (неофіційні іменування Західного Полісся) [16].

Мета статті – дослідити неофіційну антропонімію села Смолин Яворівського району Львівської області. Об'єктом дослідження стали прізвиська і сімейно-родові іменування, зібрані експедиційним шляхом. Ми проаналізували близько 200 неофіційних іменувань. На території Львівщини на позначення неофіційних іменувань найчастіше вживають такі терміни: прізвисько, назвисько, кличка, назвище, прозвище, назва по-вуличному, вуличне прізвисько. Самі жителі поділяють їх на індивідуальні та сімейно-родові. До індивідуальних зараховуємо відапелятивні та відантропонімні прізвиська. Сімейно-родові іменування відрізняються від індивідуальних прізвиस्क тим, що передаються в спадок і не характеризують денотата за якимись ознаками. Серед індивідуальних прізвиस्क побутують вмотивовані та невмотивовані прізвиська, які вже втратили властивість характеризувати носія. У наших матеріалах переважають вмотивовані прізвиська, оскільки інформація почерпнута від самих іменованих та іменовувачів.

Відапелятивні прізвиська. Прізвиська за зовнішніми ознаками носія. Для утворення прізвиस्क за зовнішніми ознаками носія широко використовуються експресивні засоби мови, у тому числі й такі засоби художнього зображення, як метонімія, алегорія, гіпербола, метафора, іронія. Саме експресивність значною мірою спричиняє те, що більшість прізвиस्क цього розряду є образливими для їх носіїв [14, с. 264].

Виділяємо такі прізвиська за зовнішніми ознаками носія: *Борца* (сильний чоловік, який був борцем), *Глобус* (повний чоловік), *Губата*, *Зайчик* (чоловік ходить підстрибуючи), *Кальоша* (чоловік ходив у калошах), *Лаба* (має великі ноги), *Мультік* (невисока вісімдесятирічна жінка), *Підгарля*, *Пірат* (мав одне око перев'язане), *Рабá* (веснянкувате обличчя), *Тюлька* (худа жінка), *Хавроць* (має звичку закривати очі), *Хрущ* (малий), *Цибульник* (у чоловіка ніс схожий на цибулю), *Червоний* (червоне обличчя), *Штангелька* (худа висока жінка).

Людина частіше помічає негативне у зовнішньому вигляді, поведінці осіб, ніж позитивне. Прізвисько практично безпомилково може виділити особу в колективі. Усього зафіксовано 16 прізвиस्क.

Прізвиська за родом діяльності носія. В основі прізвиस्क за родом діяльності лежить лексика на позначення роду занять, певних досягнень носіїв: *Дяк*, *Капітан* (чоловік працював міліціонером), *Лісний* (був лісником), *Пін* (чоловік схожий на попа), *Туфелька* (вчителька біології).

Прізвиська за особливостями мовлення носія. Зазначені іменування є “оригінальним індивідуалізуючим засобом” [14, с. 270]. П. Чучка серед таких

прізвиськ виділяє ті, які підкреслюють різні дефекти мовлення, акцентують на словах-паразитах, на недоречно вимовлених словах [14, с. 270]. Виділяємо такі підгрупи прізвиськ: неправильна вимова слів у дитячому віці: *Титабоняпарасоля*; слова, що виявляють різні дефекти мовлення: *Чокі* (чоловік перекручує слова); слова-паразити: *Бабенка, Бабойки, Браток, Цить*; невідповідність вислову мовній ситуації: *Люкс* (чоловік демонстрував кіно в клубі і казав, що “кіно буде люкс”), *Наша мама наші тато, Тутуту* (часто повторював “тутуту”).

Прізвиська за вчинками, пригодами носія. Прізвиська за вчинками, пригодами носія характеризуються такими ознаками, як: okazionalnıst, випадковість, нестандартність певної одиничної життєвої ситуації [1, с. 25]. Особливістю іменувань цієї групи є те, що вони мотивуються реальними вчинками, пригодами із життя людини. В обстежуваному селі зафіксовано такі прізвиська цієї групи: *Дьорко* (любив усіх “дьоргати”), *Екстрасенс* (вважали, що через цю жінку переставали працювати комп’ютери), *Зек* (сидів у тюрмі), *Когутик* (чоловік до всіх “пірився”), *Кукуруза* (чоловік співав пісню про кукурудзу), *Чекушкін* (має звичку купувати чвертку горілки, пор. рос. розм. *чекушка* ‘чвертка’).

Одиничними варіантами представлено прізвиська за спорідненістю та свояцтвом (*Баба Зіна*), за національною ознакою носія (*Москалька, Француз*), за рисами характеру носія (*Лисичка* < хитра жінка).

В окрему групу виділяємо **невмотивовані прізвиська**, мотиви виникнення яких уже давно забулися: *Бундик, Віск, Галабага, Гаравс, Гобак, Добан, Красік, Крицата, Ліляк, Маніла, Маріонетка, Мучка, Поливка, Посьо, Рибцо, Струмок, Сюньцюрунь, Хамса, Хамсік, Юсик* та ін. Усього зафіксовано 31 прізвисько. У відапелятивних прізвиськах віддзеркалилася творчість народу, його дотепність та образність.

Відантропонімні прізвиська. У народнопопулярній антропонімії села Смолин активно функціонують родичівські (генесіонімні), відіменні прізвиська, відпрізвищеві, відтопонімні, прізвиська, мотивовані іменами, прізвищами відомих осіб.

Родичівські або родинні (генесіонімні) прізвиська. Андроніми – прізвиська заміжніх жінок, утворені від імені чоловіка, його прізвища, прізвиська або навіть апелятивної особової назви. З початку XVI ст. в різних регіонах України фіксується декілька спеціальних андронімних моделей. Серед іменникових моделей виділяються дві загальнонаціональні (з суфіксами **-их(а)** та **-к(а)**) [15, с. 614]. Ми зафіксували такі андроніми: *Бандурчиха* < прізвисько *Бандурка*, *Вацікова* < прізвисько *Вацик*, *Вашиха* < прізвисько *Вах*, *Гнатячка* < прізвисько *Гнатяк*, *Жучиха* < прізвисько *Жук*, *Зозуличка* < прізвисько *Зозуля*, *Ївчиха* < прізвисько *Ївець*, *Карнажчиха* < прізвисько *Карнага*, *Картиха* < *Карпо*, *Клебанова* < прізвисько *Клебан*, *Кучериха* < прізвисько *Кучер*, *Летричка* < чоловік працював електриком, *Марійка Пилипцева*, *Марійка Янова* < *Ян*, *Онацькова* < *Онацько*, *Пичкова* < прізвисько *Пичак*, *Пойтичка* < прізвисько *Пойтик*, *Реджиха* < прізвисько *Рета*, *Ріжкова* < прізвисько *Ріжко*, *Ріциха* *Кася* < прізвисько *Ріжко*, *Сарамаджиха* < прізвисько *Сарамага*, *Стецишинка* < прізвисько *Стецишин*, *Хавросиха* < прізвисько *Хаврось*, *Чудакова* < прізвисько *Чудак*, *Школичка* < прізвисько *Школик*, *Щуриха* < прізвисько *Щур*.

Іменування, утворені від імені чоловіка, функціонують здебільшого разом із іменем жінки в розмовно-побутовому варіанті. Усього 26 прізвиськ.

Патроніми – прізвиська за іменем, прізвищем, прізвиськом батька: *Анто́шиха* < *Антон*, *Драні́чка* < прізвище *Драніц*, *Жа́чка* < прізвище *Жак*, *Казю́к* < *Казимир*, *Кучерня́* < прізвище *Кучер*, *Льондова́ Лідка* < прізвище *Льонда*, *Льоня́ Щури́в* < прізвисько *Щур*, *Муравли́ха* < прізвище *Муравель*, *Олексю́ниха* < *Олексій*, *Оха́биха* < прізвище *Охаба*, *Поли́цай* < батько був міліціонером, *Поли́цайова́ Наталя* < батько був міліціонером, *По́пушкін* < батько піп, *Ро́мчиха* < *Роман*, *Сторча́чка* < прізвище *Сторчак*, *Тимко́* < вітчим *Тимофій*, *Хруці́в* < прізвисько *Хруц*, *Шуля́чка* < прізвисько *Шуляк*. Зафіксовано 19 прізвиськ.

Пропатроніми – прізвиська за іменем, прізвищем, прізвиськом діда: *Базю́чка* < прізвище *Базюк*, *Бобри́чка* < прізвище *Бобрік*, *Гаври́шко* < *Гавришко*, *Крі́зова* < прізвисько *Кріза*.

Матроніми – прізвиська за іменем, прізвищем, прізвиськом матері: *Гу́лишин* < прізвисько *Гулиха*, *Зось́чин Славко* < *Зоська* < *Софія*, *Корині́шина* < прізвисько *Кориниха*, *Ксе́ньчина Зоська* < *Ксе́нька*, *Маля́рчишина* < прізвисько *Малярчиха*, *Марин́чин Іванчо́* < *Маринка*, *Пара́нина Вольга* < *Параня*, *Пи́жиччина* < прізвисько *Пижичка*, *Ру́щина* < *Розалія*, *Ха́нка* < *Ганна*.

Проматроніми – прізвиська за іменем, прізвищем, прізвиськом баби: *Гане́чка* < *Ганечка*, *Ксе́ньчина Марі́йка* < *Ксе́нька*, *Ксе́ньчина Окса́на* < *Ксе́нька*, *Людві́нчина* < *Людвіга*, *Люлю́шка* < *Люлька* < *Юлька*.

Відіменні прізвиська: *Гандзю́ра*, *Га́нка*, *Га́нц* (чоловік народився у Німеччині), *Ори́шка*, *Петри́ско*.

Одиничними варіантами представлено відпрізвищеві прізвиська (*Бидзю́* < *Билина*), відтопонімні (*Марі́йка з Доли́нки* < живе в долині, *Червоногра́дська* (жила в Червонограді), прізвиська, мотивовані іменами, прізвищами відомих осіб (*Каши́ровська*, *Каце́й*, *Сандуле́са* < схожа на співачку Лілію Сандулесу, *Са́ра* < схожа на героїню фільму “Втеча з тюрми”).

Аналіз матеріалу показав, що індивідуальні прізвиська утворюються лексико-семантичним і морфологічним способом. Апелятивні прізвиська лише онімизувалися, пор. *хруц* (апелятив) → *Хруц* (прізвисько за зовнішньою ознакою). Трансонімізація в прізвиськах продемонстрована похідними від власних особових імен: *Гавришко*, *Ганечка*, *Люлюшка*, *Ханка*; імен чи прізвищ відомих людей: *Каши́ровська*, *Сандулеса*.

Дериваційний аналіз неофіційної антропонімії села Смолин засвідчив, що суфікс **-их(а)** утворює андроніми (*Ва́шиха*, *Карти́ха*), патроніми (*Олексю́ниха*, *Оха́биха*), **-ів, -ова:** андроніми (*Ва́цикова*), патроніми (*Льо́ня Щури́в*), пропатроніми (*Крі́зова*), **-ин, -ін, -ин(а):** патроніми (*По́пушкін*), матроніми (*Зось́чин Сла́вко*), проматроніми (*Ксе́ньчина Окса́на*), **-к(а):** андроніми (*По́йтичка*), патроніми (*Жа́чка*), пропатроніми (*Базю́чка*), **-'ук:** патроніми (*Казю́к*), **-н'(а):** патроніми (*Кучерня́*).

Сімейно-родові іменування. Лексичну базу сімейно-родових іменувань становлять імена, прізвиська, апелятивні означення особи, прізвища. У формуванні сімейно-родових іменувань найважливіша роль належить іменам. Основною

лексичною базою для творення вуличних іменувань, як і прізвищ, були християнські імена: *Гандзьорині < Гандзьора < Ганна, Ганеччині, Дмитри, Доминьчині < Доминька, Зосьчині < Софія, Ксеньки < Ксенька, Ксеньчині < Ксенька, Люлюшки < Люлька < Юлька, Ромкі < Роман, Семнянцові < Семнянцьо, Тимкі < Тимко, Янові < Ян* (12 іменувань). Назви по-вуличному творилися від андронімів: *Олексюнишині < Олексюниха*.

Сімейно-родові іменування творяться і від прізвиськ. Ці утворення, пройшовши стадію індивідуального прізвиська, ідентифікували носіїв за індивідуальними особливостями, вживалися як особові назви, мотивовані лексемами, що позначали різні предмети, тварин, рослин, птахів, риб тощо: *Зекові, Касямами, Качурі, Мозолі, Щербаті, Щурі*.

Сімейно-родовим іменуванням інформатори іноді вважають дериват від прізвища денотата. Таке явище має відношення до проблеми живомовного функціонування прізвищ. Прізвище може стати сімейно-родовим іменуванням за умов, якщо воно є рідкісним або його носіями є невелика кількість однофамільців у певному селі: *Бобрики, Гайдуки, Лазарі, Муравлі, Снігурі, Охаби, Скальські* (7 іменувань). Сімейно-родові іменування апелюють до походження: *Дякові, Ковалики* (прадід був ковалем), *Лісні* (дід був лісником), *Палямарі* (прадід був паламарем), *Шевці*.

Таким чином, проаналізований матеріал свідчить, що в неофіційній антропонімії сучасного села активно функціонують прізвиська і сімейно-родові іменування. Найпоширенішими виявилися прізвиська за зовнішніми ознаками носія (31,68%) та андроніми (51,48%). Статистичне порівняння офіційних і неофіційних антропонімів показує, що не всі жителі сіл є носіями індивідуальних прізвиськ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Антонюк О.В.* Лексико-семантична група прізвиськ, що вказують на звички, уподобання, вчинки людини (на матеріалі антропонімії Донеччини) / *О.В. Антонюк // Актуальні питання антропоніміки / Відп. ред. І.В. Єфименко.* – К., 2005. – С. 25–30.
2. *Близнюк Б.* Сучасні гуцульські прізвиська / *Б. Близнюк, М. Будз // Наукові записки. Серія “Мовознавство” / Кіровоград. держ. пед. у-тет ім. В.К. Винниченка.* – Кіровоград, 2001. – С. 93–95.
3. *Бучко Г.Є.* Народно-побутова антропонімія Бойківщини / *Г.Є. Бучко, Д.Г. Бучко // Linguistica slavica: Ювілейний збірник на пошану І.М. Железняк.* – К. : Кий, 2002. – С. 3–14.
4. *Бучко Г.Є.* Неофіційні та сімейно-родові іменування в сучасній антропонімії Бойківщини / *Г.Є. Бучко, Д.Г. Бучко // Przewiska i przydomki w językach słowiańskich. Część 1. / Pod redakcją Stefana Warchola.* – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1998. – S. 59–69.

5. *Вербич С.О.* Деякі прізвища і прізвиська українців з погляду походження / С.О. Вербич // Актуальні питання антропоніміки : зб. мат. наук. читань пам'яті Юліана Костянтиновича Редька / Відп. ред. І.В. Єфименко. – К., 2005. – С. 56–62.
6. *Кравченко Л.О.* Сучасні прізвиська Полтавщини / Л.О. Кравченко // *Studia Slovakistica*. Випуск 9: Ономастика. Антропоніміка [Текст] : зб. наук. ст.; [упоряд. і відп. ред.: С. Пахомова, Я. Джоганик]. – Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2009. – С. 150–158.
7. *Лесюк М.* Прізвиська жителів гуцульських сіл / М. Лесюк // *Przezwiseka i przydomki w językach słowiańskich. Część 1.* / Pod redakcją Stefana Warchola. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1998. – S. 227–240.
8. *Осташ Р.І.* Із життя сучасних українських прізвиस्क. 2 / Р.І. Осташ // Українське і слов'янське мовознавство. – № 4 (138). – Ужгород, 2001. – С. 408–412.
9. *Павликівська Н.М.* Питання української псевдонімії ХХ століття / Н.М. Павликівська. – Вінниця : Глобус-прес, 2011. – 386 с.
10. Словник прізвиस्क північно-західної України : у 3-х т. / Упорядник Г.Л. Аркушин. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009.
11. *Федотова Н.М.* Сучасні прізвиська Луганщини: когнітивна прагматика творення тексту оніма : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 “Українська мова” / Н.М. Федотова ; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2008. – 20 с.
12. *Чабаненко В.А.* Прізвиська Нижньої Наддніпрянщини : у 2-х кн. / В.А. Чабаненко. – Запоріжжя, 2005.
13. *Черняхівська Є.М.* Про одну з особливостей української антропонімії (колективні прізвиська) / Є.М. Черняхівська // Вісник Львів. університету ім. І. Франка. Серія філологічна. – Львів : Львів. ун-т ім. І. Франка, 1975. – Вип. 9. – С. 62–65.
14. *Чучка П.П.* Антропонімія Закарпаття: дис. ... доктора філол. наук : 10.661 / Чучка Павло Павлович. – Ужгород, 1969. – 987 с.
15. *Чучка П.П.* Розвиток імен і прізвищ / П.П. Чучка // Історія української мови (Лексика і фразеологія). – К. : Наукова думка, 1983. – С. 592–620.
16. *Шульська Н.М.* Неофіційна антропонімія Західного Полісся : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 “Українська мова” / Н.М. Шульська ; Волинський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2011. – 20 с.

Стаття надійшла до редколегії 27.10.2011

Прийнята до друку 30.11.2011

THE ANOFFICIAL ANTROPONYMIA OF THE MODERN VILLAGE

Mariya NALYVAYKO

*Ternopil National Pedagogical University
named after Volodymyr Hnatiuk,
Department of Ukrainian Language,
M. Kryvonosa str., 1, Ternopil, Ukraine, 46000,
e-mail: marianalyvajko@i.ua*

The unofficial antroponymia of the modern village (the nicknames and the family nicknames of the inhabitants of the Smolyn village of the Yavoriv district of Lviv region) was studied in the article. There have been determined lexico-semantic word-building structure of nicknames and the causes for their naming have been identified in the thesis. Word-building structure of nicknames have been based. Lexico-semantic and structural analysis of family-generic names have been done in the thesis.

Key words: anthroponomy, name, nickname, family-generic name, anthroponymous derived nickname, appellative derived nickname, territorial nickname.

НЕОФИЦИАЛЬНАЯ АНТРОПОНИМИЯ СОВРЕМЕННОЙ ДЕРЕВНИ

Марія НАЛИВАЙКО

*Тернопольский национальный педагогический университет
имени Владимира Гнатюка,
кафедра украинского языка,
ул. М. Кривоноса, 1, Тернополь, Украина, 46000,
e-mail: marianalyvajko@i.ua*

В статье исследовано неофициальную антропонию современной деревни (прозвища и семейно-родовые именованья жителей деревни Смолын Яворивского района Львовской области). Выявлено лексико-семантическую базу образования прозвищ и мотивы их присвоения. Исследовано словообразовательную структуру прозвищ. Проведено лексико-семантический и структурный анализ семейно-родовых именованья. Выяснено, что лексическую базу семейно-родовых именованья составляют имена, прозвища, фамилии.

Ключевые слова: антропонимия, имя, прозвище, семейно-родовое именованье, антропонимное прозвище, отапельлятивное прозвище, фамилия.